

נושא העבודה

הגנת החי

תאריך: ינואר 2017

**העבודה מוגשת בחסות העמותה של נוער שוחר
משפט עברי**

הגנת החי

מאת

יובל פרץ

הקדמה אישית:

בחרתי במגמת משפטים לפני כשנתיים וחצי, לאחר שבערב המגמות אליו נחשפנו בסוף כיתה ט' המגמה הזו מצאה חן בעיניי. היא מקושרת למציאות ולחיינו ביום יום, בבחירתנו זו רציתי בעזרת המגמה להרחיב את הידע שלי בעולם המשפטים ובכך להבין את המושגים שאנו שומעים בחדשות ובעיתונים. כמו כן רציתי להיחשף לפסקי דין וללמוד את המשפט העברי והישראלי, ואיך הם משפיעים ומשתלבים במדינת ישראל.

נושא הגנת החי נגע לי מאוד , וזה נושא שאני מתעניינת בו גם בחיי האישיים.

לפי האידיאולוגיה האישית שלי שמובילה את דרכי בחיים אני בוחרת להימנע מלאכול חיות וכיוצא בזאת , וכך אני מקיימת את הגנת החי הפרטית שלי. קרוב ל4 שנים שאני צמחונית , ואני מאמינה שיש לנהוג במוסריות כלפי החיות. זהו נושא שמאוד עניין אותי ותשומת ליבי הופנתה אליו כאשר הייתי בתהליך בחירת הנושא לעבודה.

נושא זה חשוב לי מאוד , וחקירתו מאוד מעניינת אותי. אני מאמינה שאפשר לשנות את התפיסה הנוהגת כיום כלפי בעלי החיים אולם, בשביל לשנות צריך לבדוק מה משמעותם של הדברים. רציתי לגלות מהי התפיסה הרווחת בהקשר של המשפט בישראל, מהי עמדתו בנושא ועד כמה היא מחמירה .

הסיבה לכך שבחרתי בנושא הגנת החי היא בשביל לחקור את הצדדים מבחינה משפטית ומוסרית ולגלות מה יש למשפט העברי להגיד בנושא זה.

בנוסף מוצאת אני עניין רב בחקר ובהבנת היסודות על פיהם מונחת התשתית לדינים השונים אשר מנחים את המשפט הישראלי וחקיו. כמו כן ההתייחסות בחוק הישראלי כגון אילו מעשים נחשבים בגדר חוקיים ומתי הם נחשבים לא חוקיים ומה מידת עונשם, בהתאם לחומרת העברה.

לפי דעתי , כל עוד אפשר והגיורי יש להגן על חסרי הישע - הלא הם בעלי החיים ולא לפגוע בהם שלא לצורך.

תוכן העניינים:

1	נושא הגנת החי	שער
2	הקדמה אישית	פרק ראשון

4	מבוא	פרק שני
5	גישת המשפט העברי	פרק שלישי
14	גישת המשפט הישראלי	
22	השוואה בין המשפט העברי למשפט הישראלי	
24	סיכום	פרק רביעי
25		ביבליוגרפיה
26		נספחים

מבוא:

נושא צער בעלי חיים הוא נושא חשוב שמעלה שאלות וסוגיות מרכזיות בעולם המודרני .
 דוגמאות לכך ניתן לראות בחוק צער בעלי חיים¹, כן ישנן קמו עמותות אזרחיות שמתעסקות
 במניעת צב"ח על כל הקשריו.

¹ חוק צער בעלי חיים 1994

ההגדרה לבעל חיים כפי שהיא מופיעה בחקיקה מתייחסת לכל היצורים החיים בטבע מלבד האדם. הגדרת החוק למונח "בעל חיים" היא מטבעה מכלילה ואוספת בתוכה מינים שונים של בעלי חיים. הגדרה זו אינה מיוחדת רק לבעלי חיים שמטבעם הם פראים או תוקפנים, אלא לכל בעל חיים שמקום חייו הרגיל הוא בטבע, יהא יצרו אשר יהא.

בישראל פועלות כמה עמותות שונות בשם צער בעלי-חיים, שמטרתן העיקרית היא מניעת צער וסבל מבעלי חיים. העמותות השונות פועלת למתן הגנה ולמקלט לבעלי החיים, נאבקות בהתאכזרות לבעלי החיים, מעודדות אימוץ חיות מחמד ופועלות לשכנע את הקהילה להבנה ולטיפול בבעלי חיים.

פועלות כיום עמותות שונות הנושאות את אותו השם, אך מדובר בעמותות שונות שפועלות בערים שונות, כמו לדוגמא אגודת צער בעלי חיים בישראל², אשר הוקמה בשנת 1927, היא הארגון הוותיק והגדול ביותר בישראל לרווחת בעלי החיים. האגודה הנה עמותה ללא מטרת רווח, המספקת שירותים רבים לקהילה, ביניהם: חילוץ והצלת בעלי חיים, קליטת כלבים וחתולים נטושים ומציאת בתים מאמצים עבורם, מרפאה וטרינרית, פנסיון לחיות מחמד ומחלקה לחינוך להומאניות. עוד פועלת האגודה במישור הפרלמנטרי במטרה לקדם חוקים לרווחת בעלי החיים וברשותה אורווה מרווחת בה משקמים סוסים וחמורים שעברו התעללות או הזנחה.

הסיבה שהחלטתי להתעסק בנושא, היא מכיוון שנושא זה מעניין אותי, ורציתי לחקור עליו ולגלות את גבולות החוק במה שקשור להגנת החי.

השאלה שבה אני מתעסקת היא היחס של שיטות המשפט השונות הן במשפט העברי והן הישראלי לאתגר של מניעת צער ופגיעה בבעלי החיים לעומת הצורך האנושי והבסיסי של בני האדם והשימוש שעושים בני האדם בבעלי החיים לצורכי מאכל, גידול, בידור ועוד.... כל זאת תוך עיון במספר סוגיות ספציפיות שבהם החלטתי להתמקד בשל קוצר היריעה והרצון לחקור ולגלות את הגבולות בין מה מותר לעשות ומה אסור בשתי סוגי המשפט.

דרך העבודה שבחרתי היא עיון במקורות המשפט העברי וניתוח של כמה סוגיות נקודתיות כגון פיטום אווזים, ניסויים בבעלי חיים והתעללות בבעלי חיים.

כמו כן אחקור את ההתחזקות אחר התפתחות הגישות השונות במשפט הישראלי הן בפן המוסרי והן בפן החוקי והפסיקטי. בנוסף אערוך השוואה בין הגישות השונות הן בפן הכללי של התפיסה לגבי בע"ח, והן בפרט לגבי הנושאים שהצגתי לעיל.

גישת המשפט העברי:

גישתו הכללית של המשפט העברי לצער בעלי חיים היא אזהרה שלא להתנהג באכזריות כלפי בהמות חיות ועופות, שלא לצער אותם כשלא צריך, וכמה שפחות להכאיב להם אם וכאשר הורגים אותם.

² אגודת צער בעלי חיים בישראל

נאמר 'כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו - עזוב תעזוב עמו'³ (שמות כ"ג ה), ופרשו חז"ל: שונאך, אפילו רשע או גוי, משום צער בעלי חיים (ב"מ ל"ב). אפילו אם זו חיה של אדם שנוא חובתך לעזור לחיה משום שזה צער בעלי חיים.

אסור לחסום בהמה בשעה שהיא עושה מלאכה בדבר שאוכלת ממנו, שנאמר 'לא תחסום שור בדישו' (סה"מ לרמב"ם ל"ת רי"ט). אסור למנוע מבהמה לאכול בזמן שהיא עושה את מלאכתה.

מותר לומר לגוי לחלוב בהמה בשבת אם עטיניה מלאים חלב והיא מצטערת, אף על פי שאמירה לגוי הוא שבו⁴ת הסבר: אם רואים שפרה סובלת בגלל עטיניה המלאים בחלב מותר לבקש מגוי שיחלוב אותה גם אם עכשיו שבת, בשביל שהפרה לא תסבול אף על פי שחליבת פרה בשבת מהווה עבירה על חוקי הדת.

יש האוסרים למרוט נוצות מאווזים חיים, בגלל צער בעלי חיים, ויש חושבים שאין בזה אכזריות וכן מפני שזה לצורך האדם (יו"ד סי' ה' וסי' כ"ג). – ועדיין יש את ההתלבטות האם מעשה שגורם צער לחיה אבל משרת צורכי אדם נחשב לצער בעלי חיים ואסור?

כללי

בראש הדברים יש לקבוע שמקורות ישראל הורנו כבר מימי קדם להישמר באיסור "צער בעלי חיים" (ביטוי שאומץ על ידי המחוקק הישראלי). אמנם נחלקו הדעות בין התנאים אם מקור האיסור מן התורה או רק מדברי סופרים, אך קיומו של האיסור היה ונשאר מוסכם על כולם. זאת ועוד, העוסקים בטעמי המצוות העלו את הסברה שדאגה לרווחת בעלי החיים ומניעת סבלם והתאכזרות כלפיהם הם הערכים העומדים ביסוד מצוות רבות בתורה, כגון: חיוב שביתת בהמה ביום השבת; איסור אכילת איבר מן החי; איסור אכילת דם; חיוב המתת בהמה בשחיטה דווקא; חיוב לעזור בפריקת חמור הרובץ תחת משאו; איסור לחסום שור בדישו; איסור שחיטת אב ובנו ביום אחד; ועוד ועוד.

מקורות חז"ל אף הם מלמדים אותנו על רגישות מיוחדת לבעלי חיים ועל הסתייגותם ממי שמתעלל בהם. מפורסם הוא לדוגמה המסופר על ייסוריו של רבי יהודה הנשיא, שעל ידי מעשה באו ועל ידי מעשה הלכו:

"שפעם אחת הוליכו עגל לשחיטה, ברח העגל והכניס ראשו תחת כנפי בגדו של רבי וגעה בבכיה. אמר לו רבי: לך, לכך נוצרת. אמרו: הואיל ואינו מרחם, יבואו עליו ייסורים (וחלה שלוש עשרה שנים בחולי מעיים). ועל ידי מעשה הלכו, שפעם אחת הייתה שפחה של רבי מטאטאה את הבית, והיו בני חולדה נמצאים שם, וטאטאה אותם. אמר לה רבי: הניחי להם, שנאמר: ורחמיו על כל מעשיו. אמרו: הואיל ומרחם, נרחם עליו".

אף שמחד גיסא, כאמור, המסורת היהודית מכירה בערך של יחס נאות לבעלי חיים ובאיסור להתאכזר כלפיהם, הרי מאידך גיסא, דוגלת המסורת היהודית בהשקפה שהאדם הוא נזר הבריאה, וכל היקום, כולל בעלי החיים, נועד לשמשו ולסייע לו במלאכתו ובחייו. דבר זה עולה מפסוקים אחדים במקרא, כגון:

"ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרומשת על הארץ" (בראשית א, כח).⁵
"ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ, ועל כל עוף השמים, בכל אשר תרמוש האדמה, ובכל

³ שמות כג

⁴ אשרי ב"מ פ"ב סי' כ"ט

⁵ בראשית א, כח.

דגי הים בידכם ניתנו" (בראשית ט, ב).⁶
"תמשילהו במעשי ידיך, כל שתה תחת רגליו" (תהילים ח, ז),⁷

ברוח גישה עקרונית זו, לא נתפלא שעל פי מקורות המשפט העברי איסור צער בעלי חיים אינו איסור גורף ומוחלט והוא עשוי להידחות כאשר הוא מתנגש עם צורכי האדם. וכפי שכתב הרמב"ן: "שאיין רחמיו [של הקב"ה] מגיעין בבעלי הנפש הבהמית למנוע אותנו מלעשות בהם צרכנו". אלא שכפי שנראה להלן, פוסקי ההלכה נחלקו בשאלה: היכן עובר הגבול בין צורך המצדיק גרימת סבל לבעלי חיים ובין צורך שאינו מצדיק גרימת סבל כזה? במחלוקת זו תלויה לכאורה ההכרעה בשאלה שעומדת לפנינו לדיון.

תת נושא ראשון :

פיטום אווזים :

בשו"ת הרידב"ז מופיעה שאלה לגבי ההיתר או האיסור של ההלכה לפטם חיות לצורכי הגדלת נתח הבשר שיופקו מהן בעת שחיטתם.

ההתייחסות לפיטום אווזים במשפט העברי אינה חד משמעית, וניתן ללמוד עליה על ידי הסקת מסקנות מדרך החשיבה היהודית. כמו שציינתי בדברי הפתיחה של המשפט העברי, זה, מתחלק

⁶ בראשית ט, ב).
⁷ תהילים ח, ז)

לשתי גישות עיקריות בנושא הגנת החי- לצער כמה שפחות אם חייבים את בעלי החיים, אבל יש לזכור שהחיה לא מעל האדם והיא זו שנועדה לשרת את צרכיו. לכן כאשר אנו שואלים מהם גבולות המשפט העברי בנושא פיטום אווזים עלינו להסיק מסקנות.

מתשובה שהשיב הרב משה פיינשטיין⁸ (ארצות הברית, מגדולי הפוסקים בדור הקודם) ניתן להבין שהתשובה עוסקת במפורש בפיטום בעלי חיים. שם דובר על פיטום עגלים. הרב פיינשטיין אוסר אמנם את הפיטום וקובע שמי שעושה כן עובר על איסור צער בעלי חיים. אולם, לאור נימוקיו, ספק אם היה מגיע לאותה מסקנה בעניין פיטום אווזים העומד לפנינו. אדרבה, הדעת נוטה לומר שהרב היה מתיר פיטום זה, שכן נימוקו הוא שפיטום העגלים אינו מביא להשבחת בשרם כלל, אלא רק למראה לבן ומשובח יותר ממה שהינו באמת. לדעתו, ה"רווח" שמשגיגים המגדלים מכך שהבשר שהם משווקים רק ייראה יותר טוב (ובכך מרמים את הקונים) אינו הנאה המצדיקה צער בעלי חיים. והלא שונה הוא פיטום האווזים הגורם באמת להשמנת הכבד ולהשבחתו.

עוד יש לציין שבאותה תשובה הרב פיינשטיין מדגיש שצער בעלי חיים לצורך הותר "דוקא בדבר שזרכן דאינשי בכך", כלומר דווקא בתועלת מקובלת. נמצא אפוא, שאילו הענף החקלאי של פיטום אווזים לא היה מקובל, אפשר שהיה מקום לאסור את פתיחתו, אבל מאחר שהענף קיים ("זרכן בכך"), אין לכאורה בסיס להפסיקו מן הדין, אלא אם כן היה דרך להשיג אותה תוצאה בלי גרימת צער או בגרימת פחות צער. וגם בגלל שענף זה לא היה נפוץ בתקופת המקרא והוא תחום חדש יחסית בהשבחת בשר אווז

בפיטום אווזים, המגדלים אינם מעוניינים בצער הנגרם לאווזים אלא בכבד שלהם, ולו היו מציעים להם דרך להשיג את הכבד בדרך אחרת שאינה גורמת צער לאווזים היו מאמצים אותו בוודאי, אי לכך ובהתאם לזאת לפי תשובתו ניתן להסיק שפיטום אווזים מותר.

לעומת זאת⁹ לאחר מחקר מעודכן יותר של גורמי ההלכה מצאתי שבניגוד לתשובתו העקיפה של הרב משה פיינשטיין,

בפיטום אווזים קיים איסור מכיוון שחוץ מהחשש הגדול שהאווז נהפך לטריפה כאשר נפגע הקנה שלו. מסיבה זו כשרויות שהן למהדרין אינן מכשירות כבד אווז אשר מגיע מאווז מפוטם. באתר "הלכה יומית" (שעל פי פסקי הרב עובדיה יוסף זצ"ל),¹⁰ נשאלה השאלה: "האם מותר לאכול כבד אווז?" ושם נכתב:

"מתחילה, לא נהגו באכילת אווזים אלו, אלא בחלק מארצות אשכנז, שהיתה שם עניות גדולה, ושומן האווזים הללו היה בזול, והיתה שעת הדחק גדולה, ולכן כמה גדולים צידדו להקל עד כמה שאפשר באכילת האווזים. אבל בארץ ישראל, לא נהגו מעולם בהלעטת אווזים. ולכן כתב הגאון רבי צבי פסח פראנק זצ"ל, רבה של ירושלים, שאם ניתן לבטל לגמרי את הלעטת האווזים, למצוה יחשב הדבר... לכן, כאשר נשאל מרן הרב עובדיה יוסף שליט"א, מאב בית הדין בפריז, אם יש לתת הכשר למסעדות בפריז המייבאות כבד אווז מארץ ישראל, השיב לו שיפה עשה שמנע מהם קניית הכבד מבני ארץ ישראל, ובפרט שיש בכך עניין חמור של "צער בעלי חיים", שהרי כידוע נעשית ההלעטה באופן אשר הנפש היפה סולדת אף מלהביט בו, ותורתנו הקדושה דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום".

⁸ מתוך המאמר של דר מיכאל ויגודה פיטום אווזים

⁹ נלקח מתוך מאמר "כשר להדברות"

¹⁰ האתר הלכה יומית

לבסוף עובדיה יוסף פסק שאין להתיר פיטום אווזים עקב צער בעלי חיים ובעיות כשרות, ושראוי שלא לאכול כבד אווז. הרב שלמה עמאר כתב שלא ניתן לתת הכשר מהדרין לאווזים מפותמים, אבל כתב שניתן להתיר בהכשר רגיל אם נעשית בדיקה של הוושט הפנימית ואין בה חורים.

תת נושא שני:

התעללות בבעלי חיים:

בנושא צער בעלי חיים דוגלות שתי שיטות עיקריות במשפט העברי, האחת מרחיבה והשנייה מצמצמת.

השיטה המרחיבה - תועלת כלכלית מצדיקה צער בעלי חיים:

רבי ישראל איסרליין בעל "תרומת הדשן" (וינה, המאה ה"ט"ו), מחשובי פוסקי אשכנז בשלהי תקופת הראשונים, קובע שמותר למרוט את נוצותיו של האווז בעודו חי, וזו לא עבירה על איסור צער בעלי חיים. בעל "תרומת הדשן" מצדיק את העניין בכך ש"לא נבראו כל הבריות רק [=אלא] לשמש את האדם", ומביא לכך ראיות מן המקרא ומן התלמוד.

מן המקרא, שכן ממצוות פריקה וטעינה (שהוזכרה לעיל) עולה שמותר להעמיס סחורה על גבי בהמה, אף שללא ספק הבהמה סובלת תחת המשא הכבד.

מן התלמוד, שכן התלמוד מתיר לסרס תרנגולים וכלבים, אף שתהליך הסירוס גורם להם סבל. נמצא אפוא, שפעולה שעושה האדם "לצרכיו ולתשמישיו" - כלשונו של ר"י איסרליין - מותרת אף אם היא כרוכה בגרימת סבל לבעלי חיים.

בכך הוא כולל לא רק דברים הנחוצים לקיומו או לבריאותו של האדם אלא גם דברים התורמים לרווחתו הכלכלית או לאיכות חייו (כמו בדוגמה של מריטת הנוצות לכתובה).

"תרומת הדשן" מסייג את ההיתר וקובע שאינו חל כאשר התועלת אינה חד-משמעית וברורה, שאז נחשבת הפעולה למיותרת והיא אסורה. בעל תרומת הדשן מדגיש שההיתר שהוא נותן למרוט את נוצות האווז לא כתוב במפורש, אבל מידת חסידות היא להימנע מכך:

מדברים אלו עולה כאמור הנחיה מוסרית שלא לנצל את ההיתר ההלכתי, ולהימנע מצער בעלי חיים למטרות רווח כספי.

בסיום תשובתו בעל "תרומת הדשן" מציין שכך פסקו לפניו כבר בעלי התוספות, וזה לשונם: "צער בעלי חיים, אין איסור אלא כשמצערה בלי ריוח".

כשיטה זו פסק הרמ"א בהגהותיו לשולחן ערוך:

"כל דבר הצריך לרפואה או לשאר דברים, לית ביה [=אין בו] משום איסור צער בעלי חיים... ולכן מותר למרוט נוצות מאווזות חיות, וליכא למיחש משום צער בעלי חיים. ומ"מ העולם מנמעים דהוי אכזריות".

ייאמר מיד שהרמ"א אינו היחיד שאימץ שיטה זו אלא כך עשו רוב פוסקי ההלכה, שבאו בעקבותיו. להלן נסקור דברי מקצת מהם:

א. ר' יעקב רישר(פראג, המאה הי"ז-יח) נשאל אם מותר לעשות ניסויים רפואיים בבעלי חיים (לדוגמה כלב או חתול) בתשובתו החיובית הוא מדבר גם על צער בעלי חיים למטרה כלכלית, וכך הוא אומר: "כל שיש בו שום צורך - או לרפואת הגוף, או שום הנאת ממון - אין בו שום חשש איסור בל תשחית או צער בעלי חיים, ... ואפילו ספק רפואה מותר, כל שיש בו צורך בני אדם, דבל תשחית בגופו עדיף". עוד הוא מוסיף שבעת הניסוי בעל החיים לא מרגיש בנעשה ורק לאחר מכן, מה שמפחית את הצער. ולכן הוא מסכם: "נראה לי פשוט שאין כאן חשש איסור אפילו ממידת חסידות".

בתשובה אחרת, דן ר' יעקב רישר במנהג שנהגו בבתי מטבחים אחדים לעשות חתך בצוואר הבהמה לפני השחיטה כדי שהשוחט יוכל לשחוט ביתר קלות כשהוא נוטל את הקנה והושט ביד. המשיב אוסר את הנהוג הזה משום שאין בו אלא "הנאה מועטת", "ובפרט בדבר שהוא נגד מנהג כל ישראל". תשובה זו חשובה מאוד לענייננו משום שעולה ממנה, שאין היתר גורף לצער בעלי

חיים לצורך האדם, ויש שההנאה לאדם אינה שקולה כנגד הצער הנגרם לבעל החיים; אסור לצער בעלי חיים לצורך הנאה מועטת בלבד, בייחוד אם גרימת צער כזה אינו נהוג ואינו מקובל בעם ישראל.

ב. רבי יחזקאל לנדא בעל ה"נודע ביהודה"¹¹ מתיר בתנאים מסוימים לומר לגוי לעשות מום בבכור בהמה (כגון חתך באוזנו) כדי להפקיעו מקדושתו ולהתירו בהנאה. כלומר גם הוא מתיר צער בעלי חיים לצורך רווח ממון.

ג. ה"חתם סופר"¹² מאמץ את פסיקת ה"נודע ביהודה" בעניין בכור בהמה. הוא מחזק זאת מן הכתוב "ורדו בדגת הים", וכן מכך שמותר להטעין משא על הבהמה ולרדות בה במקל אף על פי שהיא סובלת מכך. והוא מסכם: "שכל שהוא לצורך האדם וכבודו וממונו, ליכא [=אין] משום צער בעלי חיים".

דברי ה"חתם סופר" על "כבודו" של האדם המצדיק צער בעלי חיים, מכוונים לפטור שניתן לאדם זקן מלסייע בפריקת בהמה הכורעת תחת כובד משאה, כשפעולת הפריקה "אינה לפי כבודו". מכאן, שגם הגנת הכבוד ולא רק תועלת כספית מצדיקה גרימת סבל לבעל חיים (אם כי יש לציין שכאן הצער נגרם במחדל בלבד - אי-פריקת המשא שהבהמה כורעת תחתיו - וספק אם יש בשיקולי כבוד מעין אלו כדי להצדיק גרימת סבל במעשה).

ד. בתשובה ארוכה ומפורטת המוקדשת גם היא לנושא ניסויים בבעלי חיים, מסכם הרב פנחס זביחי¹³ את דעות הפוסקים הנוקטים שבעיקרון מותר לגרום צער בעלי חיים למטרות רווח ממון, כשהוא מציין שכול שהאינטרס האנושי מוצדק יותר כך מתרחב ההיתר:

1. הנאה מועטת (כגון חיתוך עור הבהמה לפני השחיטה) אינה נחשבת לצורך המצדיק צער בעלי חיים כלל.
2. רווח כלכלי של ממש (כגון מריטת נוצות האווז), נחשב לצורך שהדין אינו מחייב להינזר ממנו בשל צער בעלי חיים שהוא כרוך בו. עם זאת ממידת חסידות יש להימנע מכך.
3. שמירת בריאות האדם (כגון פיתוח תרופה) נחשב לצורך הכרחי המצדיק גרימת צער לבעלי חיים, ואפילו ממידת חסידות אין להימנע מכך.

השיטה המצמצמת

המכנה המשותף בין הפוסקים שאת דעותיהם סקרנו עד כה הוא, שלרובם מניע כלכלי מצדיק צער בעלי חיים, גם אם מדובר בצער משמעותי. להלן נראה שמקצת מן הפוסקים, בייחוד מן המאה הי"ט ואילך, מצמצמים היתר זה, ויש גם החולקים על ההיתר לגמרי.

ר' יעקב עטלינגר¹⁴ מסכים בעיקרון עם הפוסקים שראינו עד כה; גם הוא סבור, ש"ודאי שמה שעושה לתועלתו ליה ביה [=אין בו] משום צער בעלי חיים". עם זאת בדבריו כבר ניכרת הסתייגות מהיתר גורף, והוא מצמצם אותו בשניים: ראשית הוא מדגיש שהתועלת המצדיקה גרימת צער חייבת להיות מה שהוא מכנה "תועלת מוחלטת", דהיינו תועלת סבירה ומקובלת,

¹¹ (פראג, המאה הי"ח)

¹² הונגריה, המאה הי"ט

¹³ (נולד בירושלים בשנת תש"ח)

¹⁴ (אלטונה, המאה ה-19)

גחמה אישית ובלתי סבירה אינם מצדיקים צער בעלי חיים: שנית הוא מוסיף, שאפשר שיש לסייג את ההיתר ולקבוע שאינו אמור אלא כאשר הצער שנגרם לבעל החיים אינו "צער גדול", אבל אם נגרם לבעל החיים "צער גדול" אין להתיר את הפעולה אף כשהיא באה לתועלת (כמובן יש קושי לקבוע מהו "צער גדול" ומהו "צער קטן", והמשיב אינו מציע מבחנים לכך.

כאמור, יש מן הפוסקים האחרונים שחולקים מכל וכל על ההיתר לגרום צער בעלי חיים לשם רווח כספי. כך נוקטים ר' יצחק דב הלוי במברגר¹⁵ ור' אליהו קלצקין¹⁶. פוסקים אלה דוחים את הראיות שהביאו "תרומת הדשן" וההולכים בעקבותיו, ומביאים ראיות לסתור. כך לדוגמה כותב הרב במברגר: "דמה שהביא [בעל תרומת הדשן] שכל הבריות לא נבראו אלא לשמש את האדם, זה ודאי אמת, אלא שאין מזה ראייה כי אם להשתמש בבעלי חיים למה שנבראו אליו, שור לעול וחמור למשא, אבל לשנות עליהם סדרי בראשית?!".

לדעת הרב במברגר אין להתיר צער בעלי חיים אלא לצורכי רפואה. הרב קלצקין גם הוא סבור כך בעיקרון, אבל עמדתו מורכבת יותר. מחד גיסא הוא מרחיב את ההיתר גם לעניינים אחרים שכענייני רפואה יש בהם "הכרח" (אם כי לא ברור מה מוגדר אצלו כ"הכרח"; האם כך מוגדרת לדוגמה פרנסת משק בית, להבדיל מרווח מזדמן?). מאידך גיסא, הוא מסתייג מניסויים רפואיים שבהם התועלת אינה מובטחת, ואיך אפשר לדחות מספק את איסור צער בעלי חיים הוודאי.

תת נושא שלישי :

ניסויים בבעלי חיים:

"כל דבר הצריך לרפואה או לשאר דברים, לית ביה משום צער בעלי-חיים". והובאו שם דברי האפי זוטרי - שלרפואה הותר איסור צער בע"ח, וכן התיר לצורך חולה, אפילו שאין בו סכנה. משמע שאיסור צער בעלי חיים לא חל בהקשר של ניסויים לצורך רפואה.

¹⁵ (גרמניה, המאה ה"ט, הידוע בכינויו הרב מווירצבורג)
¹⁶ (ליטא, המאה ה"ט-כ, נפטר בשנת 1932)

וכן פסק בשו"ת עבודת הגרשוני¹⁷:

"שכל שיש בו שום צורך, או לרפואת הגוף, או שום הנאת ממון, אין כל חשש איסור בל תשחית או צעב"ח".

והנה בשו"ת בנין ציון (סימן ק"ה) כתב, שאין הדבר ברור, אם מותר לעשות בישראל ניסויים בבעלי חיים למרות שזה לא לצורכי רפואה וספק אם זה יצליח להפיק תועלת ממשית, ובשו"ת שבות יעקב¹⁸ נשאל מרופא מומחה, אם מותר להשקות סמים ארסיים לבע"ח, למען הידע הכללי של השפעת סמים על גוף האדם, והוא השיב, שיש מעשה אכזריות במריטת הנוצות והעוף מרגיש צער בשעת המריטה, מה שאין כן בהשקאת סם, שהעוף לא מרגיש צער בשעת השתייה.

אבל לא נמצא מבואר בדבריו אם מותר גם לנתח ולפצוע בע"ח בעודם חיים שהוא מעשה שנעשה ביידים וצער רב לבעל החיים, ולכאורה לשיטתו יש מקום לאסור. אכן בשו"ת שרידי אש, שם, כתב לפי דבריו שאם זה לצורך אדם ותשמישו - מותר, זאת אומרת שאם זה ניסוי לצורך האדם העניין מותר, והאריך בזה ומסיק: "סוף דבר, שמותר לצער בע"ח לתועלת הרפואה, ולא עוד אלא שאין כאן מידת חסידות, שמידת חסידות היא במקום שנוגע רק לעצמו, ורשאי האדם להחמיר על עצמו, אבל לא במקום שנוגע לאחרים, כי מאי חזית לצער בע"ח עדיף טפי מצער החולים, שאולי יוכל לעזור להם. וכהאי גוונא כתבו התוספות, ע"ז, שם, שמשום כבוד ישראל - שרי, והיינו ובמקרה שנוגע לכלל, אין טעם להחמיר מצד מידת חסידות" - כל מה שנוגע לכלל האנשים ויכול לסייע להם בוודאי שמותר לערוך ניסויים, כל מה שנוגע לעניינים אישיים זו החלטה שלך אם לבצע את הניסוי אבל אם זה עניין כלל אנושי מותר וצריך.

והנה לפי דברי היעב"ץ - בודאי מותר בבע"ח שאינם לצורך מלאכה; ולפי דברי הנודע-ביהודה - להמית בעל חי לא שייך צער בע"ח; ולפי כל הראשונים והאחרונים מוכח שלצורך דבר הכרחי ולצורך כבודו וממונו - הותר, ובודאי לא גרע לצורך רפואה. וכן מסיק הרב פרידמן בנועם, להתיר לצורך רפואה ללא פקפוק.

על הרופא לחשוב ולעיין ולדקדק מאד בחוליו, ולעשות את פעולותיו בציוור שכל ובהמתנה, אחרת הוא עלול לטעות בלי יכולת לתקן את הטעות שלו. ועל כן אמר החכם: כשתראה את הרופא ממהר להשיב על כל חולי אשר תשאלנו ומתפאר ברפואתו - תחשבהו לסכל¹⁹.

נשאלת השאלה "אי מותר לגרום צער לבע"ח לצורך ניסיונות לשם חקירה בחכמת הרפואה?" – האם מותר לגרום לצער בעלי חיים בשביל לחקור את הרפואה? הרי אסור לגרום לבעל חיים צער סתם אלא צריך לפעול בטעם ובהתחשבות ככל הניתן אז מכיוון שזוהי עבודתו של החיה לשרת את צורכי האדם הרי זו עבודה ככל דבר ועניין ולכן מותר הדבר. דינו של כתר דין אמת, שמותר לצער בעל חיים לתועלת חכמת הרפואה.

איסור צער בעלי חיים אינו אלא בבעלי חיים גדולים, העושים מלאכה לצורך האדם כבהמות משא, או כלב וחתול שהם בני תרבות.

זבובים ופרעושים וחרקים שהם מאוסים, או שיש בהם קצת סכנה וצער לבני אדם, אין בהם משום צער בעלי חיים²⁰

¹⁷ בשו"ת עבודת הגרשוני (סי' יג)

¹⁸ (חלק ג', סימן ע"א)

¹⁹ מתוך מאמרו של יצחק שלזמו, מוסר הרופאים

²⁰ (עי' שו"ת שאילת יעב"ץ ח"א סי' י"ז וסי' ק").

איסור צער בעלי חיים חל רק כאשר מענים את החיה, אבל הריגתה אינו כלולה בכלל צער בעלי חיים.

האר"י ז"ל ציווה על תלמידיו שלא להרוג אפילו כינה. התנהגות זו היא מידת חסידות ולא מעיקר ההלכה.

לסיכום, גישתו של המשפט העברי אומרת באופן ברור – מותר לערוך ניסויים בבעלי חיים לצורך הרפואה וחקירתה, שכן היא משמשת לטובת האדם וכלל האנשים.

גישתו של המשפט הישראלי:

החוק הראשי

חוק צער בעלי-חיים (הגנה על בעלי-חיים), התשנ"ד-1994,²¹ נחקק ביוזמת חבר-הכנסת אברהם פורז. בשנים האחרונות הורחב החוק עצמו ונחקקו מספר תקנות צער בעלי-חיים, המרחיבות את הוראות החוק באורח דרמטי (תקנות הן חקיקת משנה הכפופה לחוק הראשי ומחייבת בדומה לו). ההוראה הכללית ביותר בחוק צער בעלי-חיים ניתנה בסעיף 2. (א) לחוק:

"לא יענה אדם בעל-חיים, לא יתאכזר אליו ולא יתעלל בו בדרך כלשהי".

פירוש ישיר ותמים של משפט נחרץ זה, היה הופך את חקלאות-החי כולה לבלתי חוקית. אולם המחוקק פעל במסגרת נורמות מסוימות, המתבהרות בסעיפי החוק ובתקנות. כל פגיעה שאינה מופיעה במפורש בחוק הראשי ובתקנות, לא תיחשב כאסורה בחוק אלא בעקבות פרשנות נועזת יחסית של בית-המשפט. סעיפי החוק הראשי מגבילים במפורש מעט מאוד פרקטיקות:

לא ישסה אדם בעל-חיים אחד בבעל-חיים אחר.

לא יארגן אדם תחרות קרבות בין בעלי-חיים.

לא יבצע אדם בבעל-חיים חיתוך ברקמה חיה למטרות נוי.

העונש המרבי על עבירות אלה הוא שלוש שנות מאסר או קנס בסך 202,000 שקלים. בנוסף לכך, קובע החוק גם איסורים אלה:

לא יעביד אדם בעל-חיים שאינו מסוגל לעבוד עקב מצבו הגופני.

לא יעביד אדם בעל-חיים עד כדי אפיסת כוחות.

לא יומת בעל-חיים בסטריכנין או ברעל אחר שקבע המנהל בהודעה ברשומות, אלא אם כן נתן המנהל [של השירותים הווטרינריים במשרד החקלאות] היתר לכך.

לא ייטוש בעלים של בעל-חיים, או אדם שבעל-חיים נמצא ברשותו [...] את בעל-החיים. נמצא בעל-חיים עזוב, על בעליו ועל מי שהחזיק בו באחרונה, נטל ההוכחה כי לא נטשו).

העונש המרבי על עבירות אלה הוא שנת מאסר אחת או קנס בסך 67,300 שקלים.

התעללות, התאכזרות ועינוי של בעל חיים הינם עברה פלילית בארץ ישראל, ככתוב בחוק צער בעלי חיים 1994²² (הגנה על בעלי חיים - חוק ההגנה) שכמו כל חוק ישראלי, תכולתו נוגעת רק לשטח ישראל. חלק ניקר מהפגיעות השיטתיות בבעלי החיים, מבוצעת בשמן של תעשיות מסחריות מגוונות, כדי להפיק תוצרים כלכליים מחלקי גוף שונים של בעלי חיים או תוך ניסויים בגופם הפגיעות הללו כרוכות בגרימת סבל רב ולפעמים בהמתה. הגבול הדק שעובר בינהן האם הן מותרות או אסורות לא תמיד ברור, המונחים, התעללות התאכזרות ועינוי עמומים למדי²³.

הנושא של היחס בין האדם לבין בעלי חיים אחרים זוכה להתעניינות ציבורית רחבה בעשרות השנים האחרונות. הוא מעורר בעיות ושאלות מהיבטים שונים. אם ננסה לתמצת את העניין מן ההיבט המוסרי, נעמיד את השאלה אם ועד כמה ראוי הוא שבעלי חיים ישמשו כאמצעי עבור האדם.

הדיון במעמדם המשפטי של בעלי החיים מתאפיין בשלוש גישות מרכזיות הנעות מקוטב הגישה העליונות של האדם על בע"ח אל קוטב הגישה השוויונית:

²¹ חוק צער בעלי חיים 1994

²² חוק צער בעלי חיים 1994

²³ מתוך המאמר רחוק מהעין רחוק מהמצפון: מימון ישראלי לאכזריות זרה לבעלי חיים, אסף הרדוף.

הגישה שלפיה לבעלי חיים אין כל זכויות או אינטרסים הראויים להגנה ולפיכך אנו זכאים לעשות בהם שימוש כרצוננו לגישה השואפת לשפר את תנאי החיים של בעלי חיים, מבלי להביא, בהכרח, לביטול ניצולם מהממוסד בתחומים השונים או להעניק להם זכויות והיא משקפת התנגדות נחרצת לכל צורות הניצול הממוסדות של בעלי חיים, ובצורתה המזוקקת, שוללת את זכותו של האדם. לנצל את בעלי החיים כידוע לכל המשפט מתיר לאדם להשתמש בבעלי חיים למטרות שונות, ובכלל זה לפגוע בהם ואף להמיתם להגשמת אותן מטרות.

עם זאת הגישה שלפיה בני האדם יכולים לעשות בבעלי חיים ככל העולה על רוחם לא זכתה להכרה מלאה בחוקיה של אף מדינה. לצד היתרי השימושים השונים בבעלי חיים מבקש החוק להגן על בעלי חיים, ולמנוע מהם סבל שלא לצורך. ככלל ההגנה על בעלי חיים נעה בין שני קטבים - זה שמתמקד ברווחת בעלי חיים וזה שמתמקד בזכויות בעלי חיים.

לסיכום ישנם את הגישות הקיצוניות ומרחיקות הלכת שאומרות שמותר להשתמש בבעל החיים לכל צורך בלי טיפת מוסריות ישנן גישות שדוגלות בשמירה מוחלטת והגנה מוחלטת על בעל החיים. המשפט הישראלי מנסה למצוא את האיזון והגבולות בין שתי הגישות המקצינות.

תת נושא ראשון:

פיטום אווזים:

פיטום אווזים נעשה לצורך ייצור כבד אווז. ענף חקלאי זה פועל במדינת ישראל זה שנים רבות והוא מפרנס מאות משפחות. יצאו תקנות המסדירות את הליך הפיטום, שמגמתם להמעיט ככל האפשר את הסבל הנגרם לאווזים.

פיטום של אווזים הינו הליך חקלאי שמטרתו ייצור כבד מוגדל ושומני, שממנו מכינים את המאכל הידוע במונח -כבד אווז (הליך הפיטום מתחיל כאשר האווז מגיע למשקל של כ-4 ק"ג. וגילו בן כמה שבועות. במהלך הפיטום ניתן המזון לאות בצורה כפויה, באמצעות הכנסת צינור 8-10 לוושט. פעולה זו מבוצעת כמה פעמים ביום. המזון הינו עשיר באנרגיה כדי להביא לכך שהכבד יהא שומני במיוחד. כמות המזון הניתנת באופן כפוי עולה בהרבה על הכמות הנדרשת לקיומו הרגיל של האווז.) תקופת הפיטום נמשכת שבועות מספר, עד שהכבד מגיע לגודל אופטימלי. באותו שלב ממדיו של הכבד עולים פי כמה על גודלו הטבעי. בשלב הפיטום ניזון האווז אך ורק בדרך הנזכרת אך הוא ממשיך לשתות כדרכו הטבעית.

"מטרת תקנות אלה למנוע סבל לאווזים במהלך הלעטתם ופיטומם לשם ייצור כבד אווז, ולהקפיד את ענף ייצור כבד אווז בישראל, הכל ברוח המלצות הועדה המתמדת הפועלת על פי האמנה האירופית להגנה על החיות."²⁴

התקנות כוללות הוראות שונות הבאות להסדיר את העיסוק בפיטום אווזים. בתקנה נקבע כי אין להפעיל מפטמת אווזים אלא על-פי ההסדר שבתקנות. בין היתר נאמר בתקנות כי ההזנה הכפויה תיעשה אך ורק באמצעות מכונה פנאומטית, וכן נקבעו אורכו המרבי של צינור ההזנה וקוטרו המרבי. כמו כן נקבעה כמות המזון המרבית לכל יום. בנוסף אין להרחיב את הפטמות שלהן. בתקנות אף נקבע כי העובר על החוק²⁵ צפוי לשישה חודשי מאסר או לקנס, ותוקפן לשלוש שנים.

מתוך פסק הדין כרך נז-

בעתירה שהוגשה לבג"ץ מבקשים העותרים מבית המשפט לקבוע שהפיטום הוא התאכזרות אסורה בבעלי חיים, ומהווה עבירה על פי סעיף 2(א) לחוק צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים), תשנ"ד 1994.²⁶

טענות הצדדים

העותרת טוענת כי הפרקטיקה של הזנה כפויה או הלעטה של אווזים אסורה על-פי הדין הישראלי. היא מדגישה במיוחד על מרכיבים מסוימים בתהליך הפיטום ועל תוצאתו לגבי הכבד של החיה: החדרה של צינור לוושט של האווז, דחיסה בלחץ של מזון מיוחד דרך הצינור והגדלה בלתי טבעית של הכבד.

לטענת העותרת, לתהליך הפיטום יש השלכה אף על כושר התנועה של האווז ועל יציבות רגליו. העותרת מוסיפה וטוענת כי תהליך הפיטום הוא התאכזרות בבעל חיים, דבר האסור על-פי חוק ההגנה על בעלי חיים. כזכור, בעקבות חקיקתו של החוק התקין המשיב את התקנות. על-פי השקפתה העותרת מוסיפה וטוענת כי ההסדר שבתקנות אינו מעשי ואינו ניתן לאכיפה, וכי אף בפועל אינו נאכף.

לטענתם של המשיבים, היה ותתקבל העתירה יביא הדבר לחיסולו של הענף החקלאי כולו, משום שללא פיטום של אווזים אין מתקבל המוצר שבו מעוניינים הצרכנים. המשיבים גורסים כי הפרקטיקה של פיטום אווזים נוהגת בארץ זה עשרות שנים, וכי חיסולו של הענף יותיר את העוסקים בו ללא פרנסה. כמו כן נטען כי הפרקטיקה הנזכרת אינה מגיעה כדי התאכזרות לבעלי חיים, וכי מטרתן של התקנות הינה לצמצם את סבלם של העופות במהלך פיטומם. הם מוסיפים

²⁴ פסק דין כרך נז תשסג-תשסד 2003

²⁵ חוק העונשין (א)1 לחוק העונשין

²⁶ חוק צער בעלי חיים תשנ"ד 1994

ומציינים כי התקנות אושרו על-ידי ועדת החינוך, ולפיכך יש לנהוג משנה זהירות כשדנים בתוקפן. זאת ועוד, המשיבים מפנים לכך שמועצת אירופה והאיחוד האירופי לא אסרו על-פיטום אווזים, וכי ההסדר המקומי הלך בעקבות ההסדר באירופה. הם אף טוענים כי אין מקום שביט- המשפט הגבוה לצדק יתערב בעניין.

בסוף פסק הדין נקבע ברוב דעות כי דין התקנות לעניין הליך הפיטום בביטול, וכי מעשי הפיטום המלאכותי. כפי שמתירות אותם התקנות -אסורים.

לסיכום:

ב 11-באוגוסט 2003 קיבלו שופטי בג"ץ את עמדת הארגונים להגנת בעלי חיים וקבעו כי התקנות לפיטום אווזים אינן חוקיות, והן יבוטלו. למפטמי האווזים ניתנה הארכה של שנה וחצי עד לכניסתו לתוקף של האיסור, על-מנת לאפשר להם להתארגן מחדש.

באפריל 2005, כאשר האיסור היה אמור להיכנס לתוקף, הגישה עמותת אנונימוס תביעה משפטית נוספת. שר החקלאות, ישראל כץ, העלה יוזמה שתאפשר להמשיך את פיטום האווזים במשך חמש שנים נוספות, אך היא נדחתה, ופסיקת בית המשפט אלצה את משרד החקלאות להתחייב ללוח זמנים שיביא לסיום פיטום האווזים עד לאפריל 2006.

ב 15-באפריל 2006 התחיל להיאכף בפועל האיסור על פיטום, ומפטמות האווזים החלו להסגר. ב 31-ביולי 2006 נכנס לתוקף גם איסור על פיטום ברווזים, ונסגרה מפטמת הברווזים בבית לחם הגלילית, היחידה מסוגה בארץ.

כיום פיטום אווזים לא חוקי בישראל.

תת נושא שני:

התעללות בבעלי חיים:

החוק קובע כי אסור לאדם להתעלל בבעל חיים, מתוך החוק: "לא יענה אדם...לא יתאכזר אליו ולא יתעלל בו בדרך כלשהי" משמע לא יתעלל ויענה אותו גם בהביט הפיזי וגם בהיבט הנפשי. האיסור על צער בעלי חיים אינו אפוא איסור מוחלט, שכן בהתקיים נסיבות המצדיקות זאת תותר פגיעה בבעלי חיים.

לצד ההוראה הכללית בחוק האוסרת על התעללות בבעלי חיים, ובאותו סעיף תחת הכותרת והן: שיסוי בעל חיים אחד בבעל חיים אחר. ארגון תחרות קרבות בין בעלי חיים.

ביצוע חיתוך ברקמה חיה למטרות נוי פעולות אלה מקימות חזקה חלוטה בדבר התעללות, והמחוקק בחר לאסרם במפורש מתוך השקפה כי אינם יכולים לעלות בקנה אחד עם הגנה על בעלי חיים ושמירה על רווחתם.

"לא יענה אדם בעל חיים, לא יתאכזר אליו ולא יתעלל בו בדרך כלשהי".

פסק דין פרשת התנינים²⁷:

פסק הדין היסודי שהניח את התשתית ליחס המשפטי כלפי בעלי חיים הוא רע"א. במקרה זה עמד עמותת "תנו לחיות לחיות" נ' מפעלי נופש חמת גדר בע"מ 1684/96 לדין מופע הנסוב על חיי התנין, במסגרתו נערך מאבק בין אדם לבין תנין.

המאבק נמשך כארבעים ושבע שניות ובסיומו גבר האדם על התנין. מהלך המאבק כלל את טלטול התנין בזנבו, תפיסת לסותיו, משיכת רגליו האחוריות, הפיכתו על גבו, לחיצה על החלק התחתון של ראשו וכן גחינה מעליו ולאחריה תפיסת ראשו ומשיבתו לאחור.

העותרת טענה כי זהו מעשה התעללות אסור לפי חוק צער בעלי חיים ובית המשפט קיבל את טענתה ואסר על המשך המופע. אגב כך ניתח בית המשפט את יסודות עבירת התעללות בבעלי חיים והניח את הבסיס להגנה עליהם.

השופט חשין קבע כי לאיסור התעללות הקבוע בחוק שלושה יסודות: יסוד עובדתי, יסוד נפשי ויסוד נורמטיבי. היסוד העובדתי הוא גרימת סבל פיזי או נפשי, בין אם זה בדרך אגב למעשה מכוון. לעניין זה, נמנע השופט חשין מיצירת סולם עינוי, התאכזרות או התעללות בדרך כלשהי מד סבל הקבוע מהי התעללות בבעל חיים וקבע כי די "בכאב או בסבל -לאו דווקא בדרגה. היסוד הנפשי מתבטא במודעות גבוהה במיוחד" בכדי לענות על דרישת היסוד העובדתי למעשה. בגדרי יסוד זה לא נדרשת כוונה לענות את בעל החיים, להתאכזר אליו או להתעלל בו בדרך כלשהי, אלא די בכך שהאדם מודע למעשיו; ואילו היסוד הנורמטיבי פירושו. היעדר הצדקה לגרימת הסבל לבעל חיים.

תת נושא שלישי:

ניסויים בבעלי חיים:

²⁷ פסק דין פרשת התנינים

ניסויים בבעלי חיים החלו להיות נפוצים מאמצע המאה ה-91, אך בפועל הם נערכו עוד לפני. לא יהיה זה מוגזם לומר כי היו הרבה ויכוחים לגבי נושא מוסריותם של הניסויים, אולם עד עתה אף מדינה, וגם מדינת ישראל, לא אסרה איסור על כך.

בדומה למדינות העולם שבחרו לייחד חוק נפרד לניסויים בבעלי חיים גם המחוקק הישראלי הקדיש לנושא חוק מיוחד למתן היתרים לניסויים בבעלי חיים ולאופן עריכתם במטרה למנוע ניסויים מיותרים ולמזער את סבלם של בעלי החיים המשתתפים בניסוי.

ניסויים בבעלי חיים הם שיטות מחקר ניסוייות המתבצעות בבעלי חיים. ניסויים בבעלי חיים מתבצעים במסגרת מחקרים בביולוגיה, במדעי הרפואה, בפסיכולוגיה, באיכות הסביבה) כולל פיתוח חומרי הדברה, בדיקת יעילותם ורעילותם (ובטכנולוגיה) כולל פיתוח כלי נשק, ניסויים בשימוש בבעלי חיים כאמצעי לחימה, (מוצרי ותוספי מזון, קוסמטיקה וחומרי ניקוי. ניסויים בבעלי חיים משמשים בין היתר כאמצעי לביצוע מחקר רפואי בסיסי והבנת תהליכים ביולוגים כלל-מערכתיים אשר לא ניתן לבצע בבני אדם מסיבות מוסריות. ניסויים בבעלי חיים למטרות שאינן רפואיות ובכלל זאת למטרות קוסמטיות אסורים על פי חוק בישראל ובאירופה. קיימות קבוצות המתנגדות לביצוע ניסויים בבעלי חיים מטעמים של אי-יעילות מדעית או מטעמים מוסריים הטוענים לסוגנות.

הגדרה לניסוי: ניסוי במהותו הוא פעולה שנועדה להעמיד במבחן השערה כלשהי. במקרה הזה, ההשערה היא כי השימוש הנדון בבעלי חיים יכול לסייע לטיפול בחולים מעבר לכך, ספק אם יש לקבל את המונח "קידום הבריאות והרפואה" כפשוטו.

עריכת ניסויים בבעלי חיים היא פעולה מקובלת כיום והיא מחויבת על פי חוק במחקר ובפיתוח פרמקולוגי.

לשם הסדרת הניסויים בבעלי חיים, בצורה שתמזער את הסבל הנגרם לחיות המעבדה, נחקק בישראל חוק צער בעלי חיים (ניסויים בבעלי חיים), התשנ"ד-1994. מטרתו של החוק מוצגת בדברי ההסבר להצעת החוק: "למצוא את האיזון המתאים בין הצורך להמשיך ולבצע ניסויים בבעלי חיים כדי לקדם את המחקר והרפואה, ובין הצורך למנוע ניסויים מיותרים ומזעור הסבל הנגרם לבעלי חיים במהלכם."

עיקרי החוק:

- סעיף 8: "מספר בעלי החיים בניסוי יוגבל למספר הקטן ביותר הדרוש לביצוע הניסוי. ניסויים בבעלי חיים ייערכו תוך הקפדה על מזעור הכאב והסבל שייגרמו להם."
- סעיף 9: "לא יינתן היתר לעריכת ניסויים בבעל חיים אם ניתן להשיג את מטרת הניסוי בדרכים חלופיות סבירות."
- סעיף 10: "לא ייערך ניסוי לבדיקת מוצרי קוסמטיקה, שאינם לצורכי בריאות, ולחומרי ניקוי אלא על פי היתר ממליאת המועצה."

לשם פיקוח על ביצוע הוראות החוק הוקמה המועצה לניסויים בבעלי חיים. רובם המוחלט של הניסויים מאושר על ידי ועדות פנימיות של הגופים העורכים אותם - מוסדות להשכלה גבוהה וחברות פרטיות. הוועדות הפנימיות מדווחות למועצה בדיעבד על הניסויים שביצעו, אחת לחצי שנה.

פסק דין :

ההערכה לגישתו העתידית של בית המשפט העליון בקשר לנושא הניסויים בבעלי חיים. במקרה "תנו לחיות לחיות" נ' קצין רפואה ראשי 9374/02 מתבססת על פסיקתו בבג"ץ .

נתבקש בית המשפט לבחון את חוקיות השימוש שעושה חיל הרפואה של צה"ל בכלבים במסגרת קורס לטיפול בנפגעי טראומה. מדובר בקורס שנועד להכשיר רופאים כירורגיים ולהקנות להם מיומנויות בסיסיות ומעשיות לטיפול כירורגי במקום האירוע וסמוך להתרחשות הטראומה. במהלך הקורס ביצעו הרופאים אימונים על כלבים לצורך פתיחת נתיבי אוויר לפצועים שאינם נושמים ולצורך ניקוז האוויר והדם. לשם כך, הכלבים הורדמו לפני האימון ובסיומו הומתו. העותרת טענה כי השימוש בכלבים מפר את הוראות חוק הניסויים בבעלי חיים מאחר וקיימת חלופה סבירה אחרת להשגת מטרת הניסוי, בדמות סימולטור המדמה בני אדם. עוד טענה העותרת כי האימון בכלבים ממילא אינו יעיל, לאור השוני במבנה האנטומי והפיזיולוגי שלהם ושל בני האדם. לאור כל זאת נטען כי המשך השימוש בכלבים במסגרת הקורס הוא בלתי סביר. כטענה חלופית, טענה העותרת כי האימון אינו ניסוי על פי החוק ומכאן כי יש לבטל את ההיתר שניתן לשימוש בכלבים במסגרת הקורס. המשיב טען, בהסתמך על חוות דעת מקצועיות, כי הסימולטור אינו מהווה תחליף נאות לאימון לאור החשיבות בהתמודדותם של הרופאים עם דם אמיתי הפורץ מן הורידים.

בית המשפט דחה את העתירה. הנימוק המרכזי לדחיית העתירה היה נעוץ בתכלית המונחת ביסוד הפגיעה בבעלי חיים. בית המשפט ייחס חשיבות עליונה לכך שמטרת הקורס היא הצלת חיי אדם. השאלה בדבר קיומה של חלופה סבירה הוגדרה על ידיו כשאלה שבמומחיות רפואית מקצועית. הגדרה זו הקלה על בית המשפט בבואו לדחות את טענת העותרת, שכן, כאמור לעיל, לאור הלכות המשפט המינהלי בתי המשפט לא יתערבו בהחלטת הרשות כאשר קיימת מחלוקת בין מומחים. גם בטענתה החלופית של העותרת לא היה כדי להטות את הכף לטובתה. בית המשפט קבע כי אפילו אם אין תחולה במקרה דנן לחוק הניסויים בבעלי חיים, הרי שקיים הצדק לגרימת הסבל לבעלי החיים לאור חיוניות הקורס. בהקשר זה ציין בית המשפט במניין שיקוליו כי המשיב מקפיד על צמצום הסבל הנגרם לכלבים במהלך האימון, ויש בכך כדי לשלול את הטענה כי האימון בכלבים עולה כדי עבירה על חוק צער בעלי חיים. אכן, צמצום סבל שנגרם לבעלי חיים הוא לעולם צעד ראוי כעניין שבמדיניות שיפוטית. עם זאת בנסיבותיו של מקרה זה ספק אם היה בכך כדי להוות שיקול בהחלטה. זאת, משום שבית המשפט העביר את כובד המשקל לבחינת התכלית שבגינה נתבצעה הפגיעה בכלבים. משום כך, נראה כי אפילו אם האימונים היו מסבים סבל רב לכלבים, בית המשפט היה מכשיר את הפגיעה בהם. מעבר לכך, המתת בעל חיים כשלעצמה, גם אם היא נעשית תחת הרדמה מבלי להסב סבל פיזי לבעל חיים, היא פעולה המסכה, לטעמנו, סבל רב לבעל חיים. פסק הדין בפרשת קורס ההחיה מבטא גישה שלפיה ההגנה על שלום הציבור, בריאותו וביטחונו היא ערך עליון העומד בראש הערכים שמכוחם תותר פגיעה בבעלי חיים, ואפילו המתתם. לגישה זו ניתן ביטוי עוד בעניין חמת גדר, שם השופט חשין ציין כי לא היה שולל על הסף את המאבק בין האדם לבין התנין לו זה היה נועד להדריך מטיילים בפני הסכנות הצפויות להם במהלך הטיול. על רקע גישה זו ברור מדוע אין די בקיומה של מחלוקת בין מומחים כדי להביא לפסילת החלטת הרשות. מקום שבו על כף המאזניים מונח עניין הנוגע לביטחונו, בריאותו ושלומו של הציבור. קיומה של המחלוקת מעורר ספק הפועל לטובת העדפת אינטרס הציבור. עם זאת במקרים אחרים שבהם לא מוטלת על הכף ההגנה על שלום הציבור, אין מקום לדחיית

עתירה מטעמים בעלי גוון פרוצדורלי של אי־התערבות במחלוקת מומחים, שכן הדבר לא יהלום הגנה נאותה על האינטרסים של בעלי חיים.

השוואה:

כפי שניתן לראות עד עכשיו, לאורך גוף העבודה, לחוק צער בעלי חיים במשפט הישראלי ובמשפט העברי ישנם חלקים שדומים וישנם חלקים שונים בין הגישות.

בחלק זה אשווה בין שתי גישות המשפט העברי והמשפט הישראלי ואציג את ההשוואה באופן מפורט וברור.

פיטום אוזים:

במשפט העברי לאחר חקירה שביצעתי גיליתי שתי גישות. הגישה הראשונה הייתה של הרב משה פייטן שהיה נתין להסיק מדבריו שהוא תומך בפיטום אוזים מכיוון שזה נועד לטובת האדם וכמו כן משרת את צרכי האדם. לאחר מכאן גילתי את הגישה ההלכתית הקובעת שאמרה שפיטום אוזים מעשה שיש לו חשש לאי כשרות ולכן פסול, מה גם שהמעשה מערב צער בעלי חיים לא מוצדק ולכן, התשובה הסופית בעניין פיטום האוזים היא שזהו מעשה אסור.

במשפט הישראלי בנושא פיטום אוזים נוכחתי לגלות מהפכה במשפט הישראלי שכן הוא מוביל שינוי ביחס לסוגיה. לאחר כמה פסקי דין של עמותת צער בעלי חיים נגד מקורות אחרים, בגין החליטו ברב קולות שפיטום אוזים הינו מעשי לא חוקי, לא מוסרי ולא תואם את חוק צער בעלי חיים 1944, וכמו כן פיטום אוזים נעשה בשיטה שגורמת לאוור סבל רב וכאב גבוהה ולכן, פיטום אוזים בארץ ישראל נחשב לעברה.

ניתן לראות בדוגמת פיטום האוזים שגם המשפט הישראלי – המשפט הקובע וגם המשפט העברי דוגלים בסופו של דבר באותה גישה בה הם מפרטים שפיטום אוזים זהו מעשה שמצער את בעל החיים וגורם לכאב רב יותר מאשר לתועלת ולכן יש לאסור מעשה זה. כמו כן במשפט הישראלי מוסיפים גם שפיטום אוזים יכול לכלול הליך לא כשר וכך גם במדינת ישראל שבה ישנו ביקוש גבוהה לכשרות עקב הדת שבמדינתנו ניתן להבחין בשילוב שנעשה באופן טבעי של המשפט העברי וקביעותיו בחיי היום יום, משתלב בגישה הקובעת.

התעללות בבעלי חיים:

במשפט העברי בנושא התעללות בבעלי חיים כפי שראינו רוב פוסקי ההלכה מתירים צער בעלי חיים לשם רווח, אם כי כולם מסתייגים מן העושה כן ברמה המוסרית. במילים אחרות, לדעתם נראה, שהשאלה שלפנינו היא שאלה מצפונית שהמשפט אינו מתערב בה בכוח הכפייה שבידו. יש להבהיר הבהרה היטב, שההיתר לצער בעלי חיים למטרות רווח שדוגלים בו פוסקים אלו, אין משמעו היתר להפיק רווח מעצם גרימת הצער: מלחמות שוורים, מלחמות תרנגולים וכיוצא באלה מופעים, אסורים בתכלית. אף שמי שמארגן אותם מרוויח מהם בלא ספק. מבחינה זו פסיקת בית המשפט העליון שאסר על עריכת מופעי מאבק בין אדם לתנין בחמת גדר עולה בקנה אחד עם מקורות המשפט העברי, ההיתר אמור רק כאשר גרימת הצער אינו אלא אמצעי להשגת מוצר או רווח שאין בהם פסול כשלעצמם, ואין אפשרות להשיגם בלא גרימת הצער, ברור שכשם שאסורה ההנאה הסדיסטית מגרימת סבל לבעל חיים, כך אסור לשווק הנאה סדיסטית זו. ואף אם מאות משפחות היו מתפרנסות מכך, מן הדין היה להפסיק פרנסה פסולה זו לאלתר.

ניתן להבחין בשתי גישות עיקריות לגבי התעללות בבעלי חיים אשר אחת מרחיבה ואחת מצמצמת: הראשונה דוגלת בעניין שכל עוד יש רווח גם אם המעשה גורם לצער בעלי חיים, זה מותר, הגישה המצמצמת מתמקדת בכך שרק אם חייבים ואם לא נגרם צער גדול מדי לבעל החיים המעשה מותר.

במשפט הישראלי גבול המושג התעללות, הוא הרבה יותר מחמיר. אין לבצע כל התעללות כלשהי שלא לצורך וכשלא מחייבת ומעמידה חיי אדם מנגד. כמו המשפט העברי, גם המשפט

הישראלי אוסר באופן מוחלט תחרויות של קרבות בין בעלי חיים, העבדת בעלי-חיים שאינם מסוגלים לכך עקב מצבם הגופני ועל העבדת בעל-חיים עד כדי אפיסת-כוחו
"לא יענה אדם בעל חיים, לא יתאכזר אליו ולא יתעלל בו בדרך כלשהי".

יש לזכור שבגישה של המשפט הישראלי ישנם מקרים יוצאים מן הכלל החותך של איסור התעללות בבעלי חיים אבל בוודאי שכל מה שגורם לצער בעלי חיים ונעשה לצורך הנאה הוא אסור – מה שאי אפשר לומר על המשפט העברי באופן מוחלט, שכן יש גישות שונות שאומרות שעד רמה מסוימת מותר לעשות מעשה שיצער את בעלי החיים לטובת הנאה של בני אדם.

לסיכום הגישה הישראלית והקובעת יותר ברורה מהגישה העברית בנושא התעללות בבעלי חיים והגבול בין מה מותר לעשות למבין מה שאסור יותר החלטי. ישנם מאפיינים דומים בין שתי הגישות כמו למשל עניין התחרויות בין בעלי חיים והקרבות שאסורות בשתי המקרים וכמו כן ישנם דברים שלא זהים בעניין ההתעללות כמו מתי מותר לעשות מעשה לצורך הנאת האדם גם אם הוא כולל ציערו של בעל חיים.

ניסויים בבעלי חיים

בשתי הגישות של המשפט, התשובה זהה ומוחלטת, טובת האדם בכל הנוגע לבריאותו באה לפני טובת החיה. עם דגש על כמה שפחות סבל לבעל החיים.

במשפט העברי:

אם זה לתועלת כלל אנושית ולא רק לאדם יחיד – מותר

אם אפשר למעט את הצער לבעל החיים – חייבים.

אם אין צורך מיוחד לאנושות ואין טעם להמשך הניסוי- לא ממשיכים בניסוי

כל מה שנעשה לתועלת האנושות מותר וכל מה שנעשה רק לטובת שעשוע אסור.

וכמו כן גם המשפט הישראלי קובע שניסויים שנעשים לצורך טובת האדם(לא כולל ניסויים קוסמטיים וכו') מותרים בהחלט (תחת ועדת פיקוח כמובן), עם הדגשה שאיפה שאפשר פחות לצער, ולעשות את התהליך לבעל החיים פחות כואב יש לעשות זאת, ולהקל עם בעל החיים כמה שאפשר.

סיכום:

לסיכום, לאורך העבודה על הגנת החי, התמקדתי בחוק "צער בעלי חיים" ובהלכות שונות מהמשפט העברי.

חקרתי את נושא זה ברבדים השונים וגיליתי שיש הרבה מאוד דברים משותפים בין המשפט הישראלי וגישתו לבין המשפט העברי וגישתו בהקשר של נושא זה.

נוכחתי לדעת שישנם נושאים חופפים בשני סוגי המשפט שאינם מקבילים עד הסוף אבל יש להם סממנים דומים כמו למשל בנושא התעללות בבעלי חיים, שם שמנו לב לשוני ולדומי בין שתי הגישות מכיוון שבמשפט העברי ישנם מקרים שמאשרים צער בעלי חיים כשזה נוגע לטובת והנאת האדם מה שבמשפט הישראלי נחשב כלא חוקי ומצער את בעל החיים שלא לצורך.

מוצאת אני שהמשפט הישראלי יותר מוסרי ומחמיר מבחינת היחס לטובת בעלי החיים, לעומת המשפט העברי, הוא דוגל בכמה שפחות לצער בכל מקום שרק אפשר והוא הרבה יותר החלטי וברור בסוגיה.

למרות זאת, הופתעתי לגלות שהמשפט העברי כן מוסרי בנוגע לבעלי החיים, והוא מביא זאת לידי ביטוי בהרבה מובנים.

כאשר נגשתי למחקר על העבודה שלי דעתי הייתה שהמשפט העברי לא יהיה מוסרי אך נחשפתי לפרטים השונים וההלכות השונות עוד מימי קדם על איסור צער בעלי חיים.

ההשוואה בין שתי הגישות השונות לימדה אותי על איך המשפט העברי נשזר ומשתלב אל תוך המשפט הישראלי בחינניות ובצורה שכמעט ולא תמיד מורגש הבדל גדול בין שתי הגישות.

ניתן להבחין לאחר ההשוואה באופן ברור כיצד המשפט העברי השפיע על המשפט המוביל כיום-המשפט הישראלי, ואיך שחוקים שהיו תקפים פעם קיימים היום ואיך שחוקים והלכות שהיו קיימים פעם התפתחו ליותר עדכניים לתקופה ויותר מוסריים.

מהעבודה והמחקר שביצעתי בתהליך ארוך של פגישות עם החונך ומחקרים על מאמרים שונים שקיבלתי מהחונך גילתי עולם שלם של נושא אחד – "הגנת החי" למדתי על גבולות המוסריות המשתנים בין סוגיה לסוגיה ועד כמה שנושא זה רגיש מבחינה משפטית ותלוי מאוד.

אני מאמינה שעם התפתחות השנים נמצא פתרון נוספים ותחליפים נוספים ומקדימים לדוגמת הניסויים הרפואיים כך שפחות יצריכו צער בעלי חיים.

אני מאוד שמחה שזכיתי לעבוד על הנושא הזה, הוא הרחיב גם את הידע שלי לגבי חיי האישיים וחזק את עמדותיי האידיאולוגיות בעניין בעלי החיים בכלל ובפרט.

רשימה ביבליוגרפית:

חקיקה :

- [חוק צער בעלי חיים \(הגנה על בעלי חיים\)](#), תשנ"ד-1994,

- [חוק צער בעלי חיים \(ניסויים בבעלי חיים\)](#), תשנ"ד-1994.

פסיקה:

אגרות משה, אבן העזר, חלק ד, סימן צב.

בג"ץ

כרך נג תשסג- תשסד

תנו לחיות לחיות נ' מפעילי נופש חמת גדר פרשת התנינים

תנו לחיות לחיות נגד קצין רפואה ראשי קורס החיאה

ספרות מחקר

ספרים:

ד"ר אברהם שטינברג צער בעלי חיים לאור ההלכה

מאמרים:

שלמה יצחק, "מוסר הרופאים"

הרדוף אסף, "רחוק מהעין רחוק מהמצפון: מימון ישראלי לאכזריות זרה לבעלי חיים"

משפט עברי

ספרות הפסיקה:

בראשית א כח

בראשית ט ב

שמות כג

תהילים ח, ז

רמב"ם סה"מ ל"ת רי"ט

נספחים:

מאמרים בנושא:

<http://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/assia/tsaar-2.htm>